

('Από το «Πώς ή Γερτρούδη διδάσκει τὰ παιδιά της») (1). Με τὸν ἴδιο τρόπο διατυπώνει καὶ ὁ Φίχτε τὴν ἀρχὴ τῆς κριτικῆς ἐπιμέλειας ἀνάμεσα στὰ παιδιά, ὡς τὸν καλύτερο παιδαγωγικὸ νόμο τοῦ παραγωγικοῦ σχολείου. (Πρὸς τὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου τούτου). Μ' αὐτὰ δὲ φοβουμαστε τὴ μὀρφωση εἰδικῶν. Νομίζομε ὅτι τὸ χάρισμα, ποὺ λέγαμε παραπάνω, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν εἰδίκευση. Ἐκεῖνο, ποὺ θέλομε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι, δὲν πρέπει νὰ ἔχωμε πλούσια διαφοροποίηση τῆς ἰδιοφυίας μὲ βάση τὴ συνηθισμένη ἱκανότητα. Νομίζομε γι' αὐτὸ ὅτι δὲ διαφωνοῦμε μὲ τὸ Λεβενστάιν όταν λέει: (2) «Ὅταν στὴ διδασκαλία δημιουργητὰι τὸ συναίσθημα τῆς ἀλληλεγγύης, ὄχι μὲ παθητικὰς συμβουλὰς τοῦ δασκάλου, παρὰ μὲ τὴν ὁμαδικὴν ἐργασία τῶν μαθητῶν, τότε θὰ φανῆ ἀμέσως ὅτι οἱ ἰδιοφυεῖς παίρνουν διαφορετικὴ σημασία καὶ ἀναπτύσσονται περισσότερο, παρὰ μὲ τὴν τεχνητὴν διαλογὴν. Μόνο ποὺ δὲ θὰ ἔπρεπε, μὲ τὸ χωρισμὸ τῶν τάξεων καὶ τίς προαγωγὰς τῶν μαθητῶν κάθε χρόνο, νὰ ἀντιδρούμε στὶς φυσικὰς διακρίσεις τῶν μαθητῶν, ὅπως τίς δημιουργεῖ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ. Ἡ ἰδιοφυία δὲν παρουσιάζεται σὲ ὅλους τὸν ἴδιο καιρὸ καὶ μὲ τὸν ἴδιο βαθμὸν. Σὲ μερικοὺς παρουσιάζεται νωρὶς σὲ μερικοὺς ὁμως πρέπει νὰ περιμένωμε πολὺ. Τὸ σχολεῖο τοῦ μέλλοντος πρέπει μὲ μιὰ πῖδ ἐλεύθερη διοργάνωση, νὰ προσπαθῆσιν νὰ καλλιεργήσιν τίς ἰδιοφυεῖς μέσα στὴν ὁμάδα. Λάθος ὁμως εἶναι πάντοτε τὸ νὰ θέλωμε νὰ καλλιεργήσωμε μονομέρειες. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ μονόμερη ἰδιοφυία του. Κάθε ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, σὲ βάθος, εἶναι ὁμαδικὴ ἐργασία. Ἡ λυπηρὴ ἀπόσταση, ποὺ προπάντων στὴ ζωὴ τῶν λεγομένων ἰδιοφυῶν, παρουσιάζεται ἀνάμεσα στὸν ἰδεαλισμὸ τῶν πόθων τους καὶ τῆς καθημερινῆς τους ἐργασίας, ἀν ἐξακολουθοῦσαμε νὰ μορφώνωμε ἀτομικὰ τοὺς πῖδ ἱκανοὺς, θὰ ὠδηγοῦσε σὲ καταστροφὴν. Γι' αὐτὸ δὲ μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε τὴ μὀρφωση ἰδιοφυῶν καὶ τὴ δημιουργίαν τάξεων ἰδιοφυῶν. Σὲ μιὰ καλὰ ὀργανωμένη ὁμαδικὴν ἐργασίαν εἴδομε πῖδ πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν καλλιέργειαν κάθε ἰδιοφυεῖς, κάθε ξεχωριστῆς κλίσης». Συμφωνοῦμε μὲ τὰ παραπάνω, μὲ τὴν προσθήκην ὅτι ἡ ἐννοια τοῦ «ἰδιοφυοῦς» εἶναι μιὰ ἐννοια τῆς καλιῆς κοινωνικῆς διάταξης—γιὰ ποῖον ἰδιοφυῆς; Γιὰ τὴν ἀρχοῦσα ἀστικὴν τάξην.

Τὸ πρῶτο ἔτος σὲ ἐνιαῖο σχολεῖο πρέπει νὰ θεωρητὰι ὡς «μεταβατικὸ» ἔτος, ὡς χρόνος γιὰ νὰ συνηθίσῃ τὸ παιδί. Σιγά-

(1) Πρὸς. Μ. Παπαμαῦρου : J. H. Pestalozzi, Τόμ. Α' σελ. 323 συν. (Μεταφραστῆς).

(2) «Sozialistische Schul- und Erziehungsfragen» σελ. 47|48.

σιγά αρχίζει ή διδασκαλία της γραφής, ανάγνωσης, αριθμησης, με τή σύγχρονη μέρφωση της δεξιότητας του χεριού και με έλευση συμμετοχή στις διάφορες εργασίες της Κοινότητας.

Τά επόμενα τρία σχολικά έτη πρέπει να συμπληρώνουν τον πρώτο κύκλο της διδασκαλίας. Θα ήταν καλό, ο δάσκαλος να παρακολουθή τά παιδιά από τάξη σε τάξη. Θα μπορούσαμε να διατηρήσωμε ένα είδος τάξεων, όπως τις σημερινές για τή γενική κατάταξη της ύλης της διδασκαλίας. Ο ρυθμός της διδασκαλίας αφήνεται στο δάσκαλο. Το ίδιο και ή κατανομή της ύλης. Όλα αυτά θα εξαρτηθούν από τόν ρυθμό της εξέλιξης των παιδιών. Ο δάσκαλος θα μιλή λίγο, όπως κάνουν ή Μοντεσσόρι και ο Ντεκρολύ. Τά παιδιά θα παρατηρούν, θα έρευνούν και θα εργάζονται με τά χέρια. Στην αρχή δε θα δίνεται καμμία θεωρητική διδασκαλία. Η παρατήρηση των παιδιών δε σημαίνει ότι θα βλέπουν απλώς. Όχι, αλλά παρακολουθούν τά πράματα στην εξέλιξή τους, συμμετέχουν στην αύξησή τους. Πιθανό και να χωρίζωμε τά παιδιά σε ομάδες ή καλύτερα τά ίδια τά παιδιά να χωρίζονται γύρω από ώρισμένα προβλήματα έτσι πού να γίνονται τρία τμήματα για τις ακόλουθες περιοχές: Ένα τμήμα για τά πατριδογνωστικά μαθήματα, ένα δεύτερο τμήμα για αριθμηση και ανάγνωση και ένα τρίτο για τά τεχνικά μαθήματα, ωδική, γυμναστική, γενικά καλλιέργεια των συναισθημάτων.

Πρώτα πρέπει οι μαθηταί να μάθουν και να έπεξεργασθούν τά θέματα των δύο πρώτων τμημάτων και ύστερα να πάνε παραπέρα. Προαγωγές δε θα υπάρχουν. Από καιρού σε καιρό όμως θα εξετάζονται οι μαθηταί στις γνώσεις και τις δεξιότητες πού έμαθαν. Για τους καθυστερημένους μαθητάς γίνεται ιδιαίτερο κούρσο. Σ' αυτό όμως θα ανήκουν μόνο μαθηταί, πού παρουσιάζουν ατέλειες, πού πρέπει να εξαλειφθούν ή να παραμερισθούν με ιατρικό παιδαγωγικό χωρισμό. Τέτοιος όμως χωρισμός πρέπει να αποφεύγεται όσο είναι δυνατό, γιατί υπάρχει ο κίνδυνος από τήν απλή ατέλεια να δημιουργηθή αληθινό ψεγάδι. Όσο καλύτερα προεργάζονται τά νηπιαγωγεία, τόσο περισσότερο ο χωρισμός αυτός θα γίνεται περιττός, γιατί τέτοια παιδιά, με φυσικά ελαττώματα πρέπει να θεραπεύονται άμέσως από τήν αρχή. Το τρίτο τμήμα μένει στη διάθεση και τήν δρεξη των μαθητών. Κοντά σ' αυτά θα γίνεται εργασία κατά βούληση στον κήπο, στο νοικοκυριό, στα εργαστήρια. Όπου παρατηρούμε ιδιαίτερες κλίσεις θα τις κατευθύνωμε και θα τις καλλιεργούμε. Παιγνίδια και εκδρομές, παρατήρηση και έποπτεία των πραγμάτων συμπληρώνουν τον κύκλο των έργων αυτών ως τή συμπλήρωση του 11 έτους της ηλικίας των παι-

διών. Μά και τὸ ὄριο αὐτὸ τῆς ἡλικίας δὲν πρέπει νὰ τὸ παίρνωμε μηχανικά. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ στάδια τῆς παιδικῆς ἐξέλιξης, ποὺ δὲ συμπίπτουν πάντα καὶ σὲ βίους μὲ τὴ χρονικὴ ἡλικία.

Κάθε χωριὸ ἔχει ἓνα τέτοιον «βασικὸ σχολεῖο», ὅπως ὀνομάζουμε τὸ σχολεῖο αὐτὸ τῆς καθαρῆς παιδικῆς ἡλικίας. Στὸ σχολεῖο αὐτὸ θὰ ξεκινῶμε πάντα ἀπὸ τὴ γύρω πραγματικότητα τοῦ τόπου.

Ἀπάνω στὰ σχολεῖο αὐτὸ τηρεῖται τὸ μέσο ἢ κεντρικὸ σχολεῖο, ποὺ κρατεῖ τὰ παιδιά ὥσπου νὰ κλείσουν τὰ 16 χρόνια τους. Τέτοια σχολεῖα πρέπει νὰ ὑπάρχουν σὲ κεντρικὰ χωριά καὶ σὲ ἄλλες τίς πόλεις. Ὅπως σήμερα μαζεύονται τὰ δοχεῖα τοῦ γαλάτου ἀπὸ κάθε χωρικόσπιτο σὲ ἓνα κεντρικὸ μέρος, ἔτσι καὶ τὰ αὐτοκίνητα θὰ παίρνουν τὰ παιδιά ἀπὸ κάθε σπίτι καὶ θὰ τὰ φέρνουν στὰ σχολεῖο τοῦ κεντρικοῦ χωριοῦ καὶ ἀπ' ἐκεῖ πάλι θὰ τὰ παίρνουν τὸ ἀπόγεμα καὶ θὰ τὰ πηγαίνουν στὰ σπίτια τους. Μήπως τὰ παιδιά μας δὲν ἀξίζουν περισσότερο ἀπὸ τὰ δοχεῖα τοῦ γαλάτου;

Τώρα γίνεται νέα διοργάνωση τῆς διδασκαλίας. Πρῶτα ὑπάρχει μιὰ κεντρικὴ, ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία καὶ γύρω ἀπ' αὐτὴ γίνονται διάφορα κούρσα, ποὺ χρόνο μὲ τὸ χρόνο γίνονται σημαντικώτερα. Τὰ κούρσα αὐτὰ εἶναι προαιρετικά. Στὴν κεντρικὴ διδασκαλία διδάσκονται γνώσεις ἀπὸ πατριδογνωσία καὶ τὴ γύρω ζωὴ, ποὺ σιγά-σιγά διαμορφώνονται στὰ μαθήματα: «Γερμανικά», «Ἱστορία», «Γεωγραφία» καὶ φυσιογνωστικὰ μαθήματα», χωρὶς ὅμως καὶ νὰ χάσουν τὸ συνδετικὸ κρίκο ἀνάμεσά τους. Ἐδῶ θὰ διδάσκονται ἀριθμηση καὶ μέτρηση καὶ ἀσκηση τοῦ σώματος.

Τὰ κούρσα στὴν ἀρχὴ ἔχουν δοκιμαστικὸ σκοπὸ. Θέματά τους μπορεῖ νὰ εἶναι ξένες γλώσσες, ἐπιστημονικὰ θέματα στὴ στενότερή τους ἐννοια (μαθηματικὰ π.χ.), καὶ θέματα, ποὺ ἀναπτύσσουν τεχνικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς κλίσεις.

Ἐπειδὴ γύρω ἀπὸ τὰ μαθήματα αὐτὰ ρεεῖ ἡ ζωὴ τῆς παραγωγικῆς Κοινότητος, ἢ καλύτερα, ἐπειδὴ ἄλλες αὐτὲς οἱ γνώσεις ἀποκτοῦνται μέσα στὴν παραγωγικὴ ἐργασία τῆς ζωῆς τῆς Κοινότητος, δὲ μποροῦμε νὰ δώσωμε ἓνα ἀναλυτικὸ πρόγραμμα μὲ ἀσθηρὸ χωρισμὸ τῆς ὕλης κατὰ μαθήματα. Ἡ ζωὴ γελᾷ γιὰ τέτοιους σχολικοὺς κανόνες. Καθένα ἀπὸ τὰ μέσα αὐτὰ σχολεῖα θὰ ἔχη τὴ μορφή του, πάλι ἀνάλογα μὲ τίς τοπικὲς συνθήκες. Ἡ παραγωγικὴ ἐργασία στὰ σχολεῖα αὐτὰ κανονίζεται ἀνάλογα μὲ τὴ ζήτηση τῆς γύρω ζωῆς. Ὅπως προείπε ὁ Φίχτε, ὅτι στὸ μικρὸ αὐτὸ οἰκονομικὸ κράτος, ὅλα ὅσα χρειάζεται θὰ τὰ κατασκευάζη τὸ ἴδιο, στὸ σχολεῖο αὐτὸ θὰ ἐπιδιώκεται ἡ

αυτάρκεια και για τὸ σκοπὸ αὐτὸ μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται και τεχνικὲς - μηχανικὲς ἀνακαλύψεις τῆς ἐποχῆς μας. Οἱ ἐργασίες ὅμως αὐτὲς δὲ θὰ ἔχουν τὴ μορφή τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης. Ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτὴ μᾶς προστατεύει τὸ γεγονός ὅτι, ἡ ἐργασία στὰ σχολεῖα αὐτὰ γίνεται χερί με χερί ἀπὸ μαθητὰς και δασκάλους, γονεῖς και ἐργάτες, και ὅτι οἱ καθημερινὲς ἐργασίες (περιποίηση τῶν ζώων κλπ.) γίνονται και μόνο ἀπὸ τοὺς μεγάλους ὅταν τὰ παιδιὰ λείπουν εἴτε σὲ ἐκδρομὴ εἴτε ἄλλου.

Οἱ δάσκαλοι τῶν μέσων αὐτῶν σχολείων θὰ ἔχουν διαφορετικὴ μὀρφωσιν, παρὰ ποὺ εἶχαν οἱ δάσκαλοι ὡς τώρα. (1) Ὁ κάθε δάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι μορφωμένος και τεχνικά: στὴ γεωργικὴ, σ' ἓνα ἐπάγγελμα, στὴ βιομηχανία ἢ στὸ νοικοκυριὸ τοῦ σπιτιοῦ. Και ἡ πρακτικὴ αὐτὴ μὀρφωσιν πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τίς σχετικὲς ἐπιστημονικὲς γνώσεις. Ἐτσι ὁ δημοδιδάσκαλος τοῦ σχολείου ἐνὸς χωριοῦ πρέπει νὰ ἔχη φοιτήσει στὴ γεωργικὴ Σχολή. Ὁ Μὺνχ διηγεῖται ὅτι ἓνας δάσκαλος στὰ σύνορα τῆς Βαυαρίας πρὸς τὴ Βοημία, κατῶρθωσε με τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξέταση τῶν λιθαριῶν τοῦ τόπου του νὰ ἀυξήσει τὰ ἔσοδα ἀπὸ τίς βοσκὲς σ' ὄλη τὴν περιφέρεια, και με βάση τὰ λιθάδια, ἐρευνοῦσε τὴν Ἱστορίαν, τὴ Γεωγραφίαν και τὴν Οἰκονομίαν τοῦ τόπου του, και ὅτι με τὴν ἐρευνα αὐτὴ ἐμόρφωνε ὑποδειγματικὰ τοὺς μαθητὰς του.

Σιγά-σιγά δίνομε τὸ δικαίωμα στοὺς μαθητὰς μας νὰ παρακολουθοῦν τὸ δάσκαλο, ποὺ θέλουν. Δὲν πρέπει νὰ φοβοῦμαστε ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ τρέχουν στοὺς καλόβολους δασκάλους. Ἐκλέγουν τοὺς πιὸ γόνιμους, πρὸς τοὺς ὁποίους αἰσθάνονται σεβασμὸ. Αὐτὸ ἔχει ἀποδειχθῆ στὴ ζωὴ τῶν ἐξοχικῶν παιδαγωγείων, στὰ σχολεῖα τοῦ Ντεκρὸλὸ και ἄλλου.

Ἐνα τρίτο σημεῖο πρέπει ἀκόμα νὰ ἀλλάξη τὴ σημερινὴ του μορφή. Ὁ δάσκαλος δὲ θὰ εἶναι πιὰ ὑπἄλληλος, πολὺ λιγώτερο δὲ ἰσόβιος. Ὁ δάσκαλος-ὑπἄλληλος εἶναι μιὰ συνέπεια τοῦ παλιοῦ Κράτους με ἐπίσημες ἀλήθειες. Ὅπως κι ἂν εἶναι, πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ μπορῆ νὰ πιάνη και ἄλλο ἐπάγγελμα, πνευματικὸ ἢ πρακτικὸ. Αὐτὸ θὰ εἶναι δυνατὸ ὅταν ἡ προηγούμενη μὀρφωσὶν του εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ μὴν ἀποξενώνη τὸ δάσκαλο, και εἰδικώτερα τὸν καθηγητὴ, ἀπὸ τὴ ζωὴ.

Μέσα σ' ἓνα τέτοιο ἐλαστικὸ σχολεῖο θὰ βρῆ ἡ νεολαία τὸν ἑαυτὸ της, και θὰ κάμη τὴ διαλογὴ, ποὺ πρέπει ἀνάμεσά της, τὴν ὁποία θὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἐπάγγελμα.

(1) Πρὸ. W. Herring : «Die Umgestaltung der Lehrerbildung». Τεύχος Μαῖου 1928 τῆς «Neue Erziehung».

Έτσι, τὸ ζήτημα: τί εἶδος ἀνώτερου σχολείου θὰ στηριχθῆ στο μέσο σχολεῖο, ἀν θὰ εἶναι πρακτικό ἢ καλλιτεχνικό, ἐπισημονικό ἢ ἐπαγγελματικό, θὰ κανονιστῆ ἀνάλογα μὲ τίς ἐσωτερικές ἀνάγκες τῶν παιδιῶν καὶ ὄχι κατὰ τίς ἀνάγκες τῶν μηχανῶν. Ἡ μορφή τοῦ ἀνώτερου αὐτοῦ τμήματος, ποῦ θὰ διαρκῆ 2-3 χρόνια, θὰ εἶναι μερικές φορές ὁ τύπος τοῦ ἐσωτερικοῦ οἰκοτροφείου. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στο μέσο σχολεῖο, θὰ ἔχωμε κεντρική (ὑποχρεωτική) διδασκαλία καὶ κλαδικὰ (προαιρετικά) τμήματα.

Έτσι, τὸ ἐπαγγελματικό σχολεῖο θὰ ἐγάζει τοὺς πρακτικά μορφωμένους (τοὺς ἀμαθεῖς τοῦ Φίχτε), ἐνῶ τὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ σχολείου θὰ συνεχίζεται στο πανεπιστήμιο. Μὰ καὶ κείνοι, ποῦ ἐγῆκαν ἀπὸ τὰ ἐπαγγελματικά σχολεῖα, θὰ βρίσκωνται πάντα σὲ ἐπαφή μὲ τὸν πολιτισμὸ μὲ τὴ βοήθεια τῆς διδασκαλίας τῶν ἡλικιωμένων (Δαϊκὸ πανεπιστήμιο) καὶ ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ μορφωθοῦν ἀκόμα ἐπιστημονικά καὶ καλλιτεχνικά.

Εἰκεῖνοι τότε ποῦ θὰ εἶναι ἐργάτες στὰ ἐργαστάσια, ὅθ θὰ ἔχουν μὲ τὴν ἐργασία τους τὴ σχέση ποῦ ἔχουν σήμερα. Δὲ θὰ ἐπιθυμοῦν τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὴν ἐργασία, ποῦ τὴν αἰσθάνονται σὰν ἐξευτελιστική ὑποδούλωση, γιὰ νὰ μείνουν μερικές ὥρες ἐλεύθεροι καὶ νὰ νιώσουν τὸν ἑαυτὸ τους ἀνθρώπο, ὅπως σήμερα συμβαίνει στὴν πραγματικότητα, παρὰ θὰ ἀφοσιώνονται στὴν ἐργασία τους, ποῦ θὰ τὴ θεωροῦν σὰν μιὰ ἀξιοπρεπὴ καὶ ὀργανική ὑπηρεσία στο λαό.

Στὸ μεγάλο ἐκπαιδευτικὸ συνέδριο, καὶ στὴν ἐπιτροπὴ ἐργασίας μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, ὁ καθηγητῆς Χόλμπαχ, ἀντιπρόσωπος τῶν οικονομικῶν ἐρευνῶν, παρητήρησε: «ὅτι ἡ βιομηχανία, μὲ τὴ διαφοροποίηση καὶ εἰδίκευση τῆς ἐργασίας κατὰ τὸ σύστημα Τάυλορ, ὡς τίς τελευταῖες κινήσεις τοῦ χεριοῦ, δὲν εἶναι σὲ θέση καὶ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν ἐργασία αὐτή, δηλαδὴ νὰ φέρῃ μιὰ σύνθεση μέσα στὴ διάσπαση τῆς ἐργασίας. "Ὅτι οὔτε τεχνικά δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κάμῃ τὴν ὀλοκλήρωση αὐτή. "Ὅτι ὁμοῦς ἡ σύνθεση αὐτὴ πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ γίνῃ ὅταν τὴν ἀναθέσωμε στὸν ἴδιο τὸν ἐργάτη, δηλαδὴ ὅταν τοῦ δώσωμε νὰ καταλάβῃ ὅτι, ἡ μερικὴ ἐργασία, ποῦ κάνει, εἶναι ἓνα μέρος τῆς ἀλληλεγκύης του πρὸς τὸ λαὸ καὶ πῶς ὅταν ἐργάζεται, πρέπει νὰ ἔχη στο νοῦ του τὴν κοινωνία. "Ὅτι ὁμοῦς, γιὰ νὰ ἀρχίσῃ μιὰ τέτοια ὀλοκλήρωση, χρειάζεται μιὰ ἀγωγή, ποῦ νὰ δείχνῃ ἀκόμα στυὸς νέους ὅτι ζοῦν μέσα σὲ μιὰ κοινωνία καὶ νὰ μάθουν οἱ νέσι, μέσα στο πλαίσιο τῆς κοινωνίας, νὰ ἀποκτοῦν τίς ἰδιότητες ἐκεῖνες, ποῦ πρέπει νὰ ἔχουν ἀργότερα γιὰ νὰ ὀργανώσουν μιὰ ἐργασία εἴτε σοσιαλιστικὴ εἴτε μὲ τὸ σημερινὸ σύστημα τῶν ἐρ-

γατικῶν συμβουλίων, μὲ τέτοιο τρόπο, ποῦ νὰ ἰκανοποιῆ τις ψυχικὲς τοὺς ἀνάγκες, ποῦ τοὺς ἐξασφαλίζουν ἔτσι τὴν ἀγάπη καὶ τὴν προθυμία πρὸς τὴν ἐργασία, χωρὶς τις ὁποῖες καμμιά ἐργασία δὲ μπορεῖ νὰ πετύχη (1)».

Νομίζομε ὅτι, ἓνα ἐνιαῖο σχολεῖο, ὠργανομένο κατὰ τὸ Αὐστριακὸ σύστημα, θὰ πετύχη τὴν «ὀλοκλήρωση αὐτῆ τῆς ἐργασίας» μεσα στὴ ψυχὴ τοῦ μαθητῆ. Ὅτι ἔμως τότε μόνο θὰ προοδεύσῃ ὅταν ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα μιᾶς νέας θρησκείας καὶ νέας ἠθικῆς. Οἱ μεταφυσικὰς ἀξίες πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν ἐντατικά. Ὡς τώρα παραμελήθησαν, περιφρονήθησαν ἢ ἐμηχανοποιήθησαν.

Καὶ ἐδῶ χρειάζεται προπαρασκευή. Ὁ Χέλμπαχ ὤρισε γιὰ σύνθημα τῆς σημερινῆς νεολαίας τὴν κοινωνικότητα, τὸ ζήσιμο αὐτῶ, γιὰ τὸ ὁποῖο τόσο συχνὰ γίνεται λόγος, μὰ ποῦ εἶναι τόσο ἄγνωστο στοὺς περισσότερους.

Τὸ κοινὸ ἔργο δημιουργεῖ τὴν κοινωνικότητα. Τὴ δημιουργεῖ ἔμως ὅταν δὲν διεξάγεται σὰν ἐπιχείρησι μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ. Οὐτε ἔμως καὶ ὅταν καταντᾷ ἀπλὸ παιχνίδι γιὰ νὰ περνᾷ ὁ καιρὸς, ὅπως γίνεται σήμερα σὲ μερικὰ «παιδαγωγεῖα», «οἰκοτροφεία», ἢ «σχολεῖα μαγειρικῆς». Μὰ τὴν δημιουργεῖ ὅταν ἡ ἴδια ἡ νεολαία κανονίζει τὴ ζωὴ τῆς καὶ τὰ ἔργα τῆς. Ὁ φόβος τοῦ Βύνεκεν εἶναι δικαιολογημένος. Λέει: «Τὸ σοσιαλιστικὸν σχολεῖο ὡς σχολεῖο ἐργασίας εἶναι ἀκόμα στὸ βάθος ἀστικὸν σχολεῖο ὅπως καὶ τὸ ἐνιαῖο σχολεῖο. Δὲν παρουσιάστηκε ἀκόμα σ' αὐτὰ ἡ ἐλεύθερη ἐνέργεια. Ἀκόμα καὶ ὅταν προφητεύουσι ὅτι στὴ μελλοντικὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία θὰ ἐμφυχώνῃ τὴν ἐργασία μιᾶς νέας ἀλληλεγγύῃ, ὅτι μιᾶ συναδελφικῆ ζωῇ θὰ ἐξαγιαζῆ καὶ τὴν ἀψυχη ἐργασία καὶ ὅτι ἀκριβῶς τὸ νέο σχολεῖο ἐργασίας θὰ καλλιεργήσῃ τὴν κοινωνικότητα αὐτῆ, ὅλα αὐτὰ εἶναι νεκρὸ πρόγραμμα. Ὁ σοσιαλισμὸς δὲ σκέφτηκε ἀκόμα τὴ νεολαία, ποῦ εἶναι τὸ κλειδί τῆς μεταρρύθμισις τῆς ἀγωγῆς».

Τὴ στιγμὴ, ποῦ βάση τῆς ἐργασίας τῆς νεολαίας θὰ εἶναι τὸ κέρδος, τὴ στιγμὴ, ποῦ ἄλλες ἀξίες, ἐκτὸς ἀπὸ τις καθαρὰ παιδαγωγικὰς, θὰ ἀνακατευθοῦν μὲ τὴν ἐργασία τῆς νεολαίας, τὴν ἴδια στιγμὴ θὰ πλησιάζομε τὴν ἀποψὴ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ μεγάλου, ποῦ ἀνάγκαζε τὰ παιδιὰ τοῦ ὀρφανοτροφείου τῆς Ποτσδάμης νὰ ἐργάζωνται στὰ μεταξουργεῖα, ἀν καὶ ἔτσι παραμελιόταν ἡ διδασκαλία τῶν καὶ, ἐξαιτίας τῆς βαριας δουλειᾶς αὐξήσε ἡ θνη-

(1) Πρακτικὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συναδρίου 1920 Σελ. 985)86.

σιμότητα των παιδιών από 3^ο σε 15^ο „(1)“
 Από τον κίνδυνο αυτό θα μας εξασφαλίση μόνο η αυτονομία της Σχολικής Κοινότητας. Μόνο όταν η νεολαία διοργανώνει μόνη της την εργασία και της δίνει πνεύμα και μορφή, μόνο τότε υπάρχει ασφάλεια ενάντια σε κάθε αντικειμενική ή υποκειμενική κακομεταχείριση της νεολαίας.

Η Σχολική Κοινότητα δε θα έχη μόνο σκοπό να οργανώσει και να διοική την ομαδική ζωή, αλλά να κανονίζει όλες τις υποθέσεις της ζωής της. Και μόνο μια τέτοια ελευθερία μπορεί να την απαλλάξη από τον κίνδυνο να μεταβληθῆ σε μια καλὰ οργανωμένη «επιχείρηση».

Αυτό έννοουσε και ο Φίχτε όταν στο δεύτερο λόγο του λέει: «Χωρίς ἀμφιβολία, οι τρόφιμοι της νέας αυτής ἀγωγής, αν και θα είναι χωρισμένοι από την κοινωνία των μεγάλων, ωστόσο ἀναμεταξύ τους θα ζουν ομαδικά, και έτσι θα αποτελούν μια ἀνεξάρτητη κοινότητα, που θα έχη τη δική της διοργάνωση, ἀνάλογα με τη φύση των συνθηκών της ζωής της και ὠδηγημένη ἀπὸ τὸ λογικό. Ἡ πρώτη μορφή της ομαδικῆς αὐτῆς ζωῆς πρέπει να είναι ἡ Κοινότητα, μέσα στην ὁποία θα ζῆ ὁ μαθητὴς και που θα τὴ θεωρῆ ἀναγκαία για τὴ ζωή τὴ δική του και των ἄλλων. Κι αὐτὸ ὅμως είναι πάλι ἔργο της γνώσης. Μέσα στην κοινωνία της πραγματικῆς ζωῆς ἀναγκάζεται ὁ κάθε χωριστὸς ἄνθρωπος, για χάρη τοῦ συνόλου, να ἀφήσῃ μερικὰ πράγματα, που αν ζούσε μόνος του θα τὰ ἔκανε ἀνεμπόδιστα».

Και μέσα στον πηρήνα αὐτὸ τοῦ σχολείου τοῦ μέλλοντος, μέσα στη Σχολική κοινότητα, βρίσκεται τὸ κύτταρο της μελλοντικῆς παγκόσμιας κοινότητας. Ἄν ἴσχυε μόνο ὁ ἕνας σκοπὸς της Σχολικῆς Κοινότητας, ἡ διοργάνωση μόνο ἐξωτερικῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως ἐπιθυμοῦν μερικοὶ «φιλελεύθεροι» παιδαγωγικοὶ σήμερα, τότε θα μεταβάλλονταν τὸ σχολεῖο σε ἕνα προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο για μελλοντικοὺς κοινοβουλευτικοὺς ῥήτορες. Μόνο ὁ ἠθικὸς σκοπὸς της σχολικῆς Κοινότητας συμβάλλει στη δημιουργία μιανῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινῆς ζωῆς μέσα στην κοινωνία τοῦ λαοῦ, μέσα στην κοινωνία της ἀνθρωπότητας.

Ἔστι ἡ πρακτικὴ ἐργασία στὸ σχολεῖο τοῦ μέλλοντος, ἔτσι ἡ ψυχὴ της ἐργασίας αὐτῆς, ἡ Σχολικὴ Κοινότητα, ἀπαβαίνει ὁ καθῆκαυτοῦ τόπος, ὅπου οἱ μαθηταὶ ἀποκτοῦν πολὺτιμες και κοινωνικὲς ἱκανότητες, ὅπου καλλιεργεῖται ἡ πολιτικὴ στην ψηλότερη ἔννοια της λέξης, ὅπου ἀνθεὶ ομαδική, κοινωνική, πολιτικὴ ζωή.

(1) Πρὸς Damascus: «Geschichte der Nationalökonomie» I, σελ. 182.

Ἐκείνο, ποῦ ὁ Βύνκεν ὀνομάζει «νεότητα», ἐκεῖνο, ποῦ θέλαμε κι' ἐμεῖς νὰ ποῦμε δταν παραπάνω λέγαμε ὅτι «ἡ ἐσωτερικὴ ἀρμονία τοῦ νέου σχολείου θὰ εἶναι θρησκευαία. δηλαδὴ σεβασμός», πρέπει νὰ ἀναπτυχθῇ ἀκόμα πλατύτερα. Θὰ συμφωνήσωμε στὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ τὸν Κερσενστάινερ, ποῦ ἀπαιτοῦσε ὅτι πρέπει νὰ γίνεται συνειδητὸ στοὺς μαθητὰς τὸ νόημα τῆς ἐργασίας μέσα στὴν Κοινότητα. Γιατὶ ἡ ἀπλή συνάθροιση ὀρισμένων ἀνθρώπων γύρω ἀπὸ ἓνα ἔργο δὲν ὠφελεῖ σὲ τίποτα, ἀμα δὲν ἀναπτύσσονται οἱ κοσμικὲς, ὑπερκοινωνιολογικὲς ἀξίες σύμφωνα μὲ τὶς μορφὲς τῆς νέας κοινωνίας. Ἐφόσο στοὺς ἰδεολογισμοὺς τῆς παλιᾶς κοινωνίας δὲν ἀντιτάξωμε μιὰ ζωντανὴ ἰδεολογία, δλα διαλύονται σ' ἓνα χάος, ὀργανικὸ ἔργο δὲ μπορεῖ νὰ διαμορφωθῇ.

Ἀπὸ τὰ βάρη τῆς κοσμικῆς μας συνειδήσεως, ἀπὸ τὶς ἐρεῖς δυνάμεις πατρικῆς καὶ μητρικῆς μορφῆς, πρέπει νὰ βγοῦν οἱ δυνατότητες, ποῦ θὰ βοηθήσουν στὴ δημιουργία τοῦ τεράστιου ἔργου. Καμμιά δύναμη δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀχρησιμοποίητη. Ὅσο καὶ ἂν συμφωνοῦμε μὲ τὸ Muller—Lyer στὴ βλαβερότητα τῆς σημερινῆς οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς, πρέπει, πάλι μαζί του, νὰ ποῦμε: «Στὴ συνένωση τῆς φροντίδας τῶν γονέων μὲ τὴν τέχνη τῶν παιδαγωγῶν βρίσκεται τὸ σωστὸ μέτρο». Γι' αὐτὸ τὸ περιφερειακὸ σχολεῖο (τὸ μέσο σχολεῖο) πρέπει νὰ εἶναι κέντρο πολιτισμοῦ γιὰ ὅλη τὴ νεολαία. Οἱ αἰθουσὲς του εἶναι κάθε βράδυ ἀνοιχτὲς στοὺς γονεῖς, τῆς περιφέρειας. Ἐκεῖ μπορεῖ νὰ γίνωνται κούρσα γιὰ τοὺς γονεῖς μπορεῖ νὰ γίνωνται καὶ συγκεντρώσεις τῶν γονέων. Οἱ γονεῖς, θὰ ἀγωνίζονται χέρι μὲ χέρι μὲ τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς μαθητὰς γιὰ τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ μέλλοντος. Ἐχουν ἐλεύθερη εἴσοδο στὰ μαθήματα γιὰ νὰ γνωρίζουν τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας. Πρέπει καὶ οἱ ἴδιοι νὰ συνεργάζονται ὅπου εἶναι δυνατό. Ἄς μιλήσωμε πάλι ἐδῶ μὲ τὸ Λεβενστάιν: «Κανεὶς δὲν εἶναι καταλληλότερος γιὰ τὴν πρώτη ἀγωγή ὅσο εἶναι ἡ μητέρα. Γι' αὐτὸ ἔλεγε ὁ Πεσταλότσι: «Θέλω νὰ ἀναθέσω τὴν ἀγωγή τοῦ λαοῦ στὰ χέρια τῶν μητέρων» καὶ εἶχε δίκιο. Γιατὶ μόνο ἡ μητέρα αἰσθάνεται ὡς φυσικὴ τῆς ἀνάγκη νὰ παιδαγωγῇ. Σὲ καμμιά ἄλλη σχέση τῆς ζωῆς δὲν παρουσιάζεται τέτοιος ρυθμὸς ὅσοι στὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ μητέρα καὶ τὸ παιδί. Ὁ πόθος ὁμοῦ πολλῶν μητέρων νὰ συμβάλουν στὴν ὑψωση τῆς οικονομικῆς ζωῆς ἔμεινε ἀνεκπλήρωτος. Ἡ καπιταλιστικὴ ἀπληστία τοῦ κέρδους δὲν ἐνδιαφέρθηκε ὡς τώρα γιὰ τὴν μητέρα. Μποροῦμε στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ βελτιώσωμε τὴν κατάσταση, παίρνοντας μὲ μισθὸ τὶς μητέρες τῆς τάξης τοῦ προλεταριάτου ὡς ἐπιστάτριες, νηπιαγωγούς, νοσοκόμους κτλ. στὴν ὑπηρεσία τῆς Κοινότητος. Ἀλλὰ καὶ κατ'

ἄλλο τρόπο θὰ βοηθᾷ ἡ οἰκογένεια: Ἐπειδὴ τὰ παιδιά θὰ μένουν ὡς ἀργὰ τὸ ἀπόγεμα μέσα στὸ σχολεῖο, θὰ ἀπαλλαγῇ ἡ οἰκογένεια ἀπὸ ὅλες τὶς φασαρίες γιὰ τὴν περιποίηση τῶν παιδιῶν—ἀφοῦ θὰ μένη γι' αὐτὴν μόνο τὸ βραδυνὸ φαγητό—καὶ ἔτσι θὰ ἔχη μεγαλύτερη ἐπιδεκτικότητα στὶς χαρὲς τῶν παιδιῶν, παρὰ ποῦ εἶχε ἄς τώρα. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ἐλεύθερη μέρα μέσα στὴ βδομάδα, θὰ ἀνήκη καὶ ἡ Κυριακὴ στὴν οἰκογένεια.

Ἔτσι νομίζομε ὅτι, ὅπως καὶ στὸ ζήτημα τῆς θρησκείας ἀφήσαμε ἐλευθερίαν γιὰ τὶς δογματικὲς ἀπαιτήσεις τῶν παιδιῶν, ἔτσι δὲ θέλομε νὰ χωρίσωμε καὶ τὴν οἰκογένειαν ἀπὸ τὴν ἀγωγή. Δὲ θέλομε νὰ κλείσωμε ὅλη τὴ νεολαίαν τοῦ λαοῦ σὲ οἰκοτροφεῖα—ποῦ δὲν θὰ ἦταν εὐτύχημα γιὰ τὰ παιδιά—παρὰ Ἰσα Ἰσα ἐπιδιώκομε νὰ χρησιμοποιήσωμε τὶς δυνάμεις τῆς γιὰ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς ἀγωγῆς.

Εἴμαστε τῆς γνώμης πὼς πρέπει νὰ ἀφιερῶσωμε κάθε δύναμιν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς ἀγωγῆς. Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ νέο ἔρωτισμὸς. Πόσο ἡ δύναμιν αὐτὴ εἶναι ἐνωμένη μὲ τὴ θρησκείαν, θὰ ἀποδειξομε παρακάτω. Ἐδῶ θὰ ἐξετάσωμε τὴν πρακτικὴν τῆς ἐπίδρασιν. Ὅτι ὁ ἔρωτισμὸς εἶναι σύμπτωμα τῆς νέας κοινωνίας, εἶπαμε παραπάνω. Εἶπαμε πὼς ἡ νέα χειραφέτηση τῆς γυναίκας δημιουργεῖ μιὰ νέα σκάλαν ἐρωτικῶν σχέσεων. Ἐτονίσαμε ὅτι γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ μέλλοντος ἡ κοινὴ ἀγωγή (ὄχι πάντα κοινὴ διδασκαλίαν) τῶν δύο φύλων, χωρὶς διάκρισιν καὶ στὸ φύλον τοῦ δασκάλου, εἶναι κάτι αὐτονόητον. Ἐζητήσαμε ἀκριβῶς νὰ χρησιμοποιήσωμε τὴ μητρικὴ ἀγάπην γιὰ τὸ νέο σχολεῖο. Ξέρομε ὅτι μερικὰ ἐρωτικὰ κρούσματα—ὄχι ὅμως μὲ τὸ χυδαῖο τρόπο τοῦ παλιοῦ καιροῦ—θὰ μᾶς δημιουργοῦν μερικὲς δυσκολίας. Ἐχομε ὅμως τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνον μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μποροῦμε νὰ ἐλευθερώσωμε τὶς δημιουργικὰς δυνάμεις τῶν παιδιῶν, χωρὶς νὰ παραβλέπωμε ὅτι αὐτὸ πάλιν θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν καλὴν διοργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τοῦ σχολείου. Οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις εἶναι τὰ ζωικὰ κύτταρα κάθε παραγωγικοῦ σχολείου, ὅταν μέσα στὴν κοινότητα, ἡ δύναμιν τοῦ καθενὸς ἐναρμονίζεται μὲ τὴ δύναμιν τῆς ὁλότητος. Ἡ καλλιέργεια κάθε ἀτομικῆς κλίσης καὶ προδιάθεσης μέσα στὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῆς κοινότητος βοηθεῖ τὴν ἐλοκλήρωσιν τῆς καλλιέργειας τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος.

Νομίζομε ὅτι ἐξαντλήσαμε τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος ποῦ θέσαμε στὴν ἀρχή. Ἐδώσαμε τὴν εἰκόνα ἐνὸς σχολείου τοῦ ὁποῦ, γιὰ νὰ μιλήσωμε μὲ τὸ Φίλντε, παρασταίνει ἕνα μικρὸ οἰκονομικὸ Κράτος, ἢ γιὰ νὰ μιλήσωμε μὲ τὸ Μάρξ, συνδυάζει τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν μὲ τὴν δικασκαλίαν καὶ τὴν γυμναστικὴν. Κατὰ

πόσο τὸ σῶμα καὶ μιὰ νέα σωματικὴ αἰσθησις ἀποτελεῶν τὴ ἐξέ-
ση γιὰ ἕναν ἀνώτερο πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ πολιτισμὸ, θὰ μι-
λήσωμε ἀλλοῦ. Περάσαμε τὰ ὄρια, ποῦ θέτει ὁ Καούτσκυ, δει-
χνοντας ὅτι, μὲ τὸν τρόπο, ποῦ προτεινομε ἑμεῖς, μπορούμε πάλι
νὰ ἀποκτήσωμε μιὰ ψυχικὴ ἐπαφή μὲ τὴν ἐργασία. Ἔτσι ἐ-
παληθεύομε τὴν προφητεία τοῦ Προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης.
Στὰ βασικὰ ζητήματα τασσόμαστε μὲ τὴ γνώμη τῶν Ἐγγκελς,
Müller—Lyer, καὶ Λεβενστάιν. Σὲ ποιά σημεῖα θὰ προχωρήσω-
με πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῶν Ἐγγκελς καὶ Müller—Lyer, θὰ
φανῆ στὸ 6' μέρος τῆς μελέτης αὐτῆς. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κερ-
σενστάινερ, στίς σημαντικώτερές του ἀπαιτήσεις, δὲν ἐπραγμα-
τοποιήθηκε ἀκόμα. Θὰ ἔχωμε νὰ συζητήσωμε μαζὶ του στὸ 6'
μέρος. Καὶ ὁ Βύνεκεν συμφωνεὶ μαζὶ μας στὴν ἀπελευθέρωση
τῆς νεολαίας. Στὸ ζήτημα τῆς συνεργασίας τῶν γονέων ἔχει
διαφορετικὴ γνώμη. Εἴμαστε ὁμῶς τῆς γνώμης ὅτι, ἡ σημερινὴ
ἀποτυχία τῶν γονέων στὰ σχολικὰ ζητήματα, γιὰ τὴν ὁποία
μας μιλοῦν εὐγλωττα τὰ σημερινὰ «συμβούλια γονέων», δὲν μας
ἐπιτρέπει νὰ δγάλωμε συμπεράσματα γιὰ τὸ μέλλον. Ὅσο πιὸ
πολύ τραβοῦμε τοὺς γονεῖς στὸν ἐπαναστατικὸ ρυθμὸ τῶν πρακ-
τικῶν ἀναγκῶν, ὅσο οἱ ἴδιοι νιώθουν τὴ μεγάλη ὀφέλεια ἀπὸ
τὴ μετατροπὴ αὐτῆ, τόσο πιὸ πρόθυμοι θὰ γίνουν στὸ μέλλον.
Γιατὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γεφυρώσωμε τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸ
σχολεῖο καὶ τὴν οἰκογένεια, ἀνάμεσα στὴν οἰκογένεια καὶ τὴν
νεολαία, ἂν θέλωμε νὰ ἐγούμε ἀπὸ τὴ διάσπαση τῆς σημερινῆς
κατάστασης.

Ἄν στὴν παραπάνω ἐξέτασή μας ἀναφέραμε ὀνόματα μὲ ση-
μαντικὴ βαρύτητα, δὲν τὸ κάμαμε γιὰ νὰ παρουσιάσωμε νέες
ἀθροιστικὲς στὴ θέση τῶν ἐκθρομισμένων παλιῶν, παρὰ τὸ κάμαμε
γιὰ νὰ συντομεύσωμε τίς σκέψεις καὶ τίς ἰδέες, ποῦ ἐκεῖνοι, σὰν
καλοὶ γνώστες τῆς δυστυχίας καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ προλετα-
ριάτου, ἀνάπτυξαν καλύτερα ἀπὸ μᾶς. Οἱ ἔννοιες τῆς ἐργασίας
καὶ τῆς κοινωνικότητας εἶναι οἱ βασικὲς ἔννοιες, τοῦ σχολείου
τοῦ μέλλοντος. Οἱ ἔννοιες αὐτὲς ἀπλώνονται καὶ γίνονται οἱ
νόμοι τῆς δημιουργικῆς νεότητος, τοῦ νέου ἐρωτισμοῦ καὶ τέ-
λος τῆς νέας ἠθικῆς καὶ θρησκείας. Μόνο τὸ σχολεῖο, ποῦ ἐμφο-
ρεῖται σ' ὅλους τοὺς κλάδους ἀπὸ τίς δυνάμεις αὐτὲς, μπο-
ρεῖ νὰ ἰσχυριστῆ ὅτι εἶναι σχολεῖο τῆς νέας ἐξελισσόμενης κοι-
νωνίας. Οἱ λεπτομέρειες μπορούν νὰ συζητηθοῦν. Θὰ ἐξαρτη-
θοῦν ἀπὸ τὴν πείρα καὶ ἀπὸ τίς τοπικὲς συνθήκες τοῦ κάθε
σχολείου. Νομίζομε ὅτι τὸ σύντομο σχεδιάγραμμα, ποῦ δώ-
σαμε ἐδῶ, ποῦ βέβαια σήμερα εἶναι ἀκόμα ἐστὸν ἄερα, ποῦ
δοκιμάζεται ὁμῶς σὲ πολλὰ σχολεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ ποῦ
θέλει μόνο νὰ πραγματοποιήσῃ ὅ,τι σκέφτηκαν κι' ἐγρα-

φαν οἱ καλύτεροί μας ἔδω και 150 χρόνια, νομίζομε δτι τὸ σχεδιάγραμμα αὐτὸ τοῦ σχολείου τοῦ μέλλοντος σ' ὄλες του τις λεπτομέρειες βγαίνει ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς νέας κοινωνίας, ποὺ τώρα σχηματίζεται και δτι ανταποκρίνεται στὴν κοινωνιολογική της συγκρότηση. Κι' ἂν ἀκόμα βλέπωμε και τὸν Κάντ νὰ τὸν δῶρη τὸ πνεῦμα τῆς οἰκογενειαρχικῆς ἐποχῆς, πρέπει ὅμως νὰ τὸν χαιρετήσωμε σὰν τὸν προφήτη αἰώνιας εἰρήνης. Γι' αὐτὸ και τώρα στὸ τέλος οὗ δίνωμε τὸ λόγο, γιὰ νὰ φανῆ δτι ἰδεαλιστικὴ σκέψη και οἰκονομικὴ σκέψη δὲν ἰποκλείουσι ἢ μιὰ τὴν ἄλλη παρὰ ἀντίθετα συμπληρώνουσι και προάγουσι. Ὁ Κάντ γράφει στὰ 1777: «Εἶναι ὅμως ματαιοπονία νὰ περιμένωμε τὸ λυτρωμὸ αὐτὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ μιὰ βαθμιαία καλύτερευσι τῶν σχολείων. Τὰ σχολεῖα πρέπει νὰ μετατραποῦν ἀμέσως, ἂν πρέπει νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὰ κάτι καλὸ. Γιατὶ ἡ ἀρχικὴ τους διαμόρφωσι εἶναι ἐσφαλμένη. Ἀκόμα και οἱ δασκάλοι πρέπει νὰ πάρουσι νέα μόρφωσι. Ὅχι λοιπὸν βαθμιαία μεταρρυθμιση ἀλλὰ ἄμεση ἐπανάστασι τῶν σχολείων· μπορεί νὰ μᾶς βοηθήσῃ».

Τ Ε Λ Ο Σ